

A tudományos és szakkönyvtárak gyűjtőköri kódexe

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ Pataky Ernő és Bereczky László szerkesztésében közreadta *Szakirodalmi kalauz* címmel a tudományos és szakkönyvtárak gyűjtőköri kódexét, vagyis azt az okmányt, amely részletesen felsorolja az egyes tudományos és szakkönyvtárak gyűjtési feladatait.*

Időszerű volt a kodifikálás, mert — mint ahogy azt dr. Láng Imre is megállapítja a kalauzhoz írt bevezetőjében — a napjainkban végbemenő tudományfejlődés erőteljesen sürgeti a tudományos és szakkönyvtárak együttműködését.

A tudományfejlődés a könyvtári gyűjtés szempontjából kettős probléma: egy-egy szakterületen a könyvtári gyűjtés tárgyát képező dokumentumok száma rendkívüli mértékben megnövekedett; ezek felkutatása nagy nehézségekbe ütközik, beszerzésük pedig olyan anyagi erőfeszítést igényel, amely a könyvtárak számára világszerte nehézséget okoz. A probléma másik részét az okozza, hogy napjainkban úgyszólván minden tudományos kutatás összetett, interdiszciplináris jellegű, ami azt jelenti, hogy egyetlen szakterület műveléséhez szükséges szakirodalmi dokumentumok a tudományáganként szervezett gyűjtés esetében sem találhatóak a tudományág teljességére törekvő gyűjteményében.

Bonyolítja és még nehezebben megoldhatóvá teszi a problémát az, hogy a könyvtárak gyűjteményét és szolgáltatásait alapvetően az az oktatási, kutatási, termelési stb. funkció határozza meg, amelynek betöltésére azokat fenntartják. Ez nem akadályozza azt, hogy egy fejlett tudományos és fejlesztő tevékenységet folytató ország könyvtárainak összességében a tudományos és fejlesztő tevékenység színvonalának megfelelően a tudományos és szakirodalomnak legalábbis túlnyomó része összegyűljék, a *megosztás* azonban a fenntartó intézmények funkcióit, a megoldandó oktatási, kutatási, fejlesztési feladatokat tükrözi. A párhuzamosságokat, ugyanannak a gyakran nagyon drága, devizaigényes könyvnek, folyóiratnak többszörös gyűjtését ez magyarázza. A többszörös gyűjtés általában nem gazdaságos. Korlátozott anyagi eszközökkel rendelkező országban gátolja a „többféle” dokumentumok gyűjtését. Ily módon annak ellenére, hogy világviszonylatban is tekintélyes könyv- és folyóirat-állománnyal rendelkezünk, a szakirodalmi ellátottság — legalábbis a panaszok szerint — nem kielégítő. Különösen a ritkán használt és nehezen beszerezhető dokumentumok rendelkezésre bocsátása okoz közismerten zavarokat, mivel a fenntartó intézmény számára ezek beszerzése nem „gazdaságos”. A fenti jelenségek eredendő oka nyilvánvalóan abban kereshető, hogy a könyvtárak fenntartó intézményeik kiszolgálását tekintik — teljes joggal — főfeladatuknak, az országos tudománypolitikai és fejlesztési feladatok csak olyan mértékben játszanak szerepet gyűjteményük gyarapításában, amilyen mértékben azokban a fenntartó intézmény részben. A feleslegesen többes gyűjtés és a hiányok egyaránt a gyűjtőkörök és gyűjtési feladatok rendezését teszik szükségessé.

A rendezésnek többféle módja lehetséges. Ilyen a rendelések központi szervezése, irányítása és ellenőrzése. Ennek előfeltételei azonban egyik országban sem adóttak, és valószínű, hogy az ilyen rendezés nem is tud lépést tartani a társadalmi szükséglettel, melynek ismerete a munkahellyel való szoros kapcsolatot feltételezi. Egy másik lehetőség a szakirodalommal való ellátást a *maga egészében* központi állami feladatnak tekinteni, és állami, tehát nem intézményhez kapcsolt könyvtárra, vagy könyvtárakra bízni a több szakterület irodalmának lehetőleg teljességre törekvő gyűjtését. Ilyen esetben ezek a könyvtárak olyan szolgáltatásokat szerveznek meg, melyeknek gyorsasága, pontossága az intézmények által fenntartott könyvtárak számára könnyítéseket jelent, és amelyek lehetővé teszik gyűjtési tevékenységük korlátozását. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy azokban az országokban is, ahol ilyen központi kölcsönző könyvtárak működnek, szükséges maradt a gyűjtőkör, a könyvtári állományszervezés másfajta rendezése is. Ennek a rendezésnek alapja a könyvtárak által önkéntesen vállalt gyűjtőköri megosztás. Ez feltételezi a könyvtárak kooperációját, az országos érdekek figyelembevételét és ennek következtében az intézményi érdekek háttérbe szorítását.

A szakirodalom felhasználója szempontjából is vannak előfeltételek. Ilyen például, hogy az egyes gyűjtemények — amelyeknek összességében található a szakiro-

* Népművelési Propaganda Iroda, 692 1. 76.— Ft.

dalom — ne legyenek szétdaraboltak, az anyag könnyen és gyorsan hozzáférhető, továbbá a használat igényeinek megfelelően együttesen feltárt legyen stb.

A magyar könyvtárak szakfelügyeleti hatósága, a Művelődésügyi Minisztérium tehát nehéz, de nagyon időszerű feladatot vállalt magára, amikor a könyvtárak gyűjtőkori kooperációjának tartalmi és szervezeti megalapozására vállalkozott. A 131/1968. sz. művelődésügyi miniszteri utasítás teremtette meg a kooperációs tevékenység jogi bázisát. A gyűjtőkör szempontjából ez sorolta a tudományos és szakkönyvtárakat három kategóriába: az általános gyűjtőkörű országos jellegű tudományos könyvtárak, a tudományági szakkönyvtárak és a helyi jellegű szakkönyvtárak kategóriájába. Az utasítás elrendeli, hogy a könyvtáraknak az állománygyarapítást hálózaton belül és hálózati együttműködés keretében kell megvalósítani, és hogy az egy-egy szakterület szakirodalommal való országos ellátását célzó együttműködést kooperációs körök keretében kell folytatniuk. E kooperációs körök munkájának tartalmát az utasítás meghatározza. Kötelezővé teszi a körbe tartozó tudományági szakkönyvtárak számára a gyűjtőkörükről, illetőleg gyűjtési irányaikról való kölcsönös tájékoztatást, és munkamegosztást hoz létre a gyűjtési feladatok kapcsán. Az utasítás ily módon igyekszik egyfelől elejét venni a felesleges párhuzamoságoknak, másfelől arra törekszik, hogy biztosítsa a gyűjtés teljességének lehetőségét.

A most kiadott szakirodalmi kalauz célja könyvtárosok, dokumentalisták és szakemberek számára eligazítást nyújtani arról, hogy valamely tudományos, operatív és gyakorlati kérdésben melyik információs intézmény (könyvtár) és milyen eszközökkel tud szakirodalmi tájékoztatást nyújtani. A gondosan szerkesztett, lexikonszerű összeállítás egyik fő része a szakterületi beosztást közli. Ez a rész a tudományterületeknek és azok részterületeinek felsorolását tartalmazza, és a gyűjtőkori jogszabályoknak, valamint az egyes könyvtárak közléseinek megfelelően felvilágosítást nyújt arról, hogy a szakterület irodalmának gyűjtéséért melyik országos jellegű tudományos szakkönyvtár — amely egyébként országos jellegű tudományos könyvtár is — felelős, a gyűjtés területén mely tudományági szakkönyvtárak kooperálnak, és mely egyéb könyvtárak érdekeltek a gyűjtésben. A kalauz második fő része a gyűjtésben részt vevő könyvtárakat és szolgáltatásaikat ismerteti.

A kalauz alapján világosan rajzolódna ki a megszervezett gyűjtőkori együttműködés körvonalai. A kooperáció megszervezése önmagában is nagy és céltudatos munka örvendetes eredménye. Ennek a szervező munkának nyilvánvalóan lesz még folytatása is, mivel néhány igen fontos szakterületen a kooperációs körök még nem alakultak meg. Ez a tény csökkenti a kalauz alapján kirajzolódó képet, megnehezíti a végzett és végzendő munka lemérését, az eredmények, esetleges tévedések regisztrálását, ami egyébként is nagy felelősség. Valamely alaposan átgondolt, jól szervezett, sok szakembert mozgósító, hosszú éveken át tartó, lelkiismeretes tevékenység bírálatával szemben a minimális követelmény az, hogy a bíráló is mélyedjen el az egyes problémákban, ismerje meg a részleteket, a tények ismeretében vesse fel az alternatív megoldások lehetőségét. Bírálat helyett tehát inkább néhány probléma felvetésével igyekszünk a gyűjtőkori rendezés jelentőségére felhívni a figyelmet.

Első kérdésünk, hogy a használó szempontjából milyen könnyítéseket jelent a könyvtári gyűjtőkörök kibontakozó rendezése? Teljesebbé és hozzáférhetőbbé válik-e a rendelkezésre álló szakirodalom? Az, hogy egy szakterület irodalmának gyűjtése nem egyetlen könyvtár feladata, nyilván megosztja a terheket, ami által teljesebbé válhatik a gyűjtés. Ennek azonban előfeltétele, hogy a kooperáció úgyszólván mindennapos, gyakorlati feladattá váljék, valósuljon meg a deziderátumok kijelölésétől kezdve a rendelés perfunctálásáig. Ezt a kooperáló könyvtárak adminisztratíván is közös beszerzése tudja csak megvalósítani. Lehet, hogy a fejlődés iránya erre mutat; a rendelkezések értelmezése és az egy szakterületen kooperáló könyvtárak nagy száma azonban ezt nem valószínűsíti. A gyűjtőkori megosztással kapcsolatos feladattalalás mértéke, a részt vevő könyvtárak kijelölése egyébként is olyan kérdés, mely régebben is sok vitára adott alkalmat. Kutatóintézeti, tanszéki könyvtárak bevonása a kooperációba vitatható értékű, mivel gyűjtési érdekeltységük gyakran változik, másrésztől a gyűjtött anyag hozzáférhetősége, kikölcsönözhetősége is sok esetben kérdéses. Ilyen szempontból az egyetemi könyvtáraknak a tanszékeknél kihelyezett anyaga is ebbe a kategóriába esik. A külföldi gyakorlatlól eltérően, amely szerint minden gyűjtőkori rendezés a nagy nyilvános könyvtárak gyűjtési tevékenységére épül, a gyűjtőkori kooperációnak új változatát igyekszünk megvalósítani Magyarországon. Ennek számos oka és indoka lehet, közöttük talán a legkézenfekvőbb, hogy egyes, igen fontos tudományterületek — idetartoznak a természettudományok és az alkalmazott tudományok bizonyos ágai — nagy központi gyűjteményei nem alakultak ki hazánkban, és nagy általános gyűjtőkörű könyvtáraink egyes tudományterületek irodalmának gyűjtését nem tekintették főgyűjtőkörükhöz tartozónak.

A gyűjtőkori atomizáltságnak okai talán világosak, de a ténybe a használók igényeit többé-kevésbé ismerő könyvtárosnak nehéz belenyugodnia. A szakirodalom olvasója alapjában véve nem kooperációt igényel, hanem azonnali kiszolgálást.

A második kérdés, amely a kalauz átnézése során felvetődik: vajon a gyűjtőkori rendezés nem túlságosan „könyvközpontú-e”? A szakterületi beosztás részletessége mintha erre utálna. Ez a beosztás ugyanis kizárólag monográfiák, disszertációk, kutatási jelentések stb. esetében használható. A tudományos folyóiratok átfogóbb tartalmúak, a gyűjtőkori meghatározás szempontjából ilyen részletességre nincs szükség. Ugyanakkor a folyóirat rendelések koordinálása, az ország folyóirat bázisának növelése a tudományos és szakkönyvtárak legfontosabb feladata. Felesleges itt szót ejteni a folyóiratok jelentőségéről és arról, hogy napjainkban a tudományos kutatás, a műszaki fejlesztés legfontosabb szakirodalmi dokumentumbázisát jelentik. Az országos folyóiratellátottság számszerűen impozáns méretű. A KMK adatai szerint mintegy 117 000 folyóirat évfolyam (kötet) érkezik évente könyvtárainkba; ezek 14 255 folyóiratcímét jelentenek. Az utóbbi adat nem pontos, mivel a csere útján szerzett folyóiratok nem foglaltatnak benne ebben a számban. Ugyancsak a KMK becslése szerint a külföldi folyóiratok zöme átlagban 3,5–4 példányban jár a könyvtárakba. Ez az átlag nem jelenti azt, hogy bizonyos folyóiratok csupán egyetlen könyvtárba járnak, mások pl. a svájci Technische Rundschau, vagy a tudományos folyóiratnak csak jóindulattal nevezhető National Geographic Magazin 80–120 könyvtárba is jár. A folyóirat megoszlás kérdése rendkívül bonyolult. A gyűjtőkori rendezés sem végleges megoldás; megvizsgálása viszont nagyon időszerű. Meg kell kérdeznünk, bármilyen kényelmetlen is, hogy átfogó tudományterületek folyóiratainak és ritkábban használt dokumentumainak központi gyűjtése a megfelelő reprográfiai szolgáltatások és tájékoztató eszközök birtokában nem lenne-e gazdaságosabb? Számos külföldi országban, felismerve a központi kölcsönző könyvtárak előnyeit, már régebben erre az útra tértek.

Vitathatatlan, hogy a gyűjtőkör rendezésére irányuló jelenlegi kísérletek előrelépést jelentenek. Akadékoskodás a számonkérés, bár itt-ott hiányérzetünk támad: például miért nem szerepel a felsorolásban a KMK könyvtára, pedig ez a könyvtárügy, bibliográfia és dokumentáció legfontosabb tudományági szakkönyvtára; az építőművészeti irodalom gyűjtéséről miért nem esik szó stb. A szembeűnő azonban mégis csak az, hogy jó munkát tükröz a gondosan összeállított, bizonyára jól használható kiadvány.

Szentmihályi János

Kitüntetések

A művelődésügyi miniszter az 1970. évi pedagógus nap alkalmából dr. Koczka Jánosnak, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum osztályvezetőjének AZ OKTATÁSÜGY KIVÁLÓ DOLGOZÓJA; Klein Róbertnek, a Színház- és Filmművészeti Főiskola könyvtárvezetőjének, dr. Kolos Miklósnak, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem h. könyvtárigazgatójának, dr. Varga Zoltánnénak, a debreceni Egyetemi Könyvtár h. igazgatójának A SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT kitüntetését adományozta; DICSÉRETBEEN részesítette Bertók Lászlót, a pécsi Tanárképző Főiskola könyvtárosát, Horánszky Nándort, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum tudományos munkatársát, Kiss Ibolyát, a kisvárdai Császy László Gimnázium és Szakközépiskola könyvtárosát; a KIVÁLÓ DOLGOZÓ címet adományozta Klug Ferencnek, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem osztályvezetőjének és Sass Lászlónénak, a Műegyetemi Könyvtár fotolaboratórium vezetőjének.

A művelődésügyi miniszter az országos népművelési konferencia alkalmából a konferencia előkészítésében végzett kiemelkedő munkájukért Futala Tibort, a Művelődésügyi Minisztérium könyvtárosztályának főelőadóját, Sallai Istvánt, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ fősztályvezetőjét és Takács Miklóst, a Szombathelyi Megyei Könyvtár igazgatóját DICSÉRETBEEN részesítette.

Pályázat

Az Országos Széchényi Könyvtár pályázatot hirdet a katalogizáló osztályon betöltésre kerülő főkönyvtárosi (tudományos munkatársi) állásra. Feltétel: orosz vagy más szláv nyelvből oklevél, legalább két nyugati nyelvből passzív ismeret, címleírói gyakorlat.